

Bornholmske træsko. (ES).

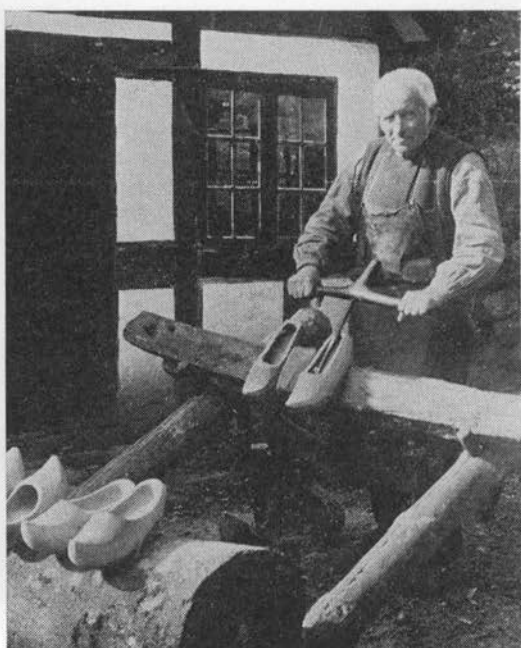
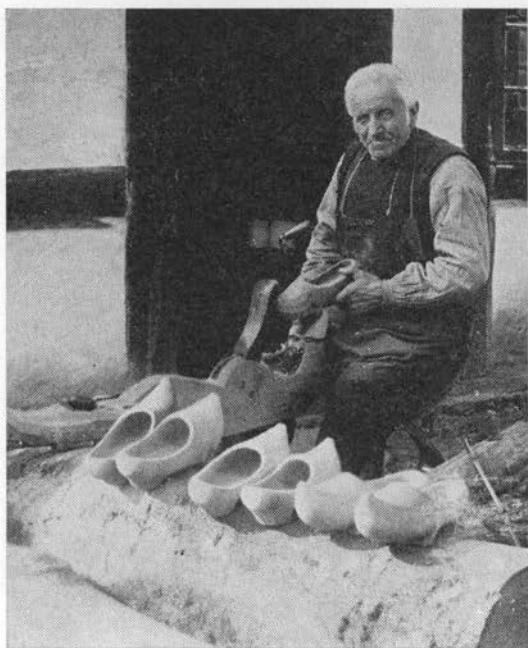
og den samlede årlige omsætning anslås til ca. 100.000 kroner (31). Silkeborgegnen aftager årligt 6.–7.000 kubikmeter bøg. Fra Ry sogn sendes hvert år 300, fra Them sogn 400 læs træsko, næsten alle til hovedstaden; 1840 har Skanderborg amt 473 træskomagere og der sælges årlig ca. 600.000 par træsko i tre faconer: skæve, smånæse og Thybo-træsko (32). Alene i Silkeborg bliver o. 1880 lavet 300.–400.000 par af ca.

2500 favne bøgetræ, nok til at forsyne en tredjedel af landets indbyggere med fodtøj; Danmark har da ca. 2000 træskomagere, et enkelt østjysk sogn halvandet hundrede, de halvtreds bor i samme by (28, 33). En jysk bonde, som altid gik med træsko, kunne, når han sørgede for at beslå dem, højst slide 4 par årlig (34).

Ved auktionerne i de østjyske bøgeskovegne, især omkring Silkeborg, er det gerne træskomændene, der dominerer buddene (35). Fra Rold skov slutningen af 1800-t: »Det var en stor dag, når man var ude i skoven for at købe træ; man gik ret og frydede sig over alle de træsko, som kunne laves af alle de dejlige træstammer«. Træskomanden vurderer stammernes højde og veddets renhed – det skal være skørt og »kort i træet«, ikke sejt og vanskeligt at flække. På de bedste stammer gror tæt med mos. Efter hjemkørselen holder man et *trægilde* (36). Friskt bøgetræ er bedst, dvs. ikke for hårdt at bearbejde, derfor lægger man det undertiden først i en tørvegrav (NSjælland; 20). – De færdige træsko røges – tørres – med friske træspåner, så de bliver rødbrune (37).

I 1890'erne begynder hjemmeindustrien at stagnere, træet bliver dyrere, fabrikker overtager produktionen og stadig flere bruger læderfodtøj.

Fremstilling af træsko. Foto: Dansk Folkemindesamling.

Lud af bøgeaske anvendt som vaskemiddel. Maleri af H. Brasen (udsnit): »Vaskeplads ved Sørup«, 1888.

1901 er der endnu 124, men 1915 kun 11 træskomænd tilbage i Gl. Ry (31). Det årlige forbrug anslås 1820 til 2.400.000 par, heraf de to tredjedele af ca. 45.000 m³ bøg, resten af el (38), 1890 overtager træsko- og tøffelbundmagerne 52 pct. af skovbrugets bøgevedproduktion (35). Endnu 1918 blev fremstillet ca. fire millioner par træ- og kapsko, men 1932 var tallet dalet til ca. 325.000; 1938 gik kun ca. 20.000 m³ bøg til træsko og 600 m³ til alle slags børster (39).

Bogbindere har brugt tynde plader af bøgeved til omslag; spåner anvendes også til at klare vin (6). Ølmalt tørrer man på flækkede bøgetræstykker (22), kaffen kan klares (gøres mindre plumret) med en brændende bøgegren stukket ned i koppen (Terslev; 16). Af små »risbøge« skåret om vinteren bindes med flækkede hasseller pilekæppe tarvelige koste til loer og stalde (40). Bøgekviste anvendes som ærteris, de tyndeste til faskiner (41) og i opdragelsens tjeneste (Øjylland; 42). De yderste grene bundet i små knipper, dyppet i sildelage, sejttørret og flettet om taglægte giver tætte husgavle (1798; 43).

Over rafterne lægges et lag friske bøgegrene, på dem et tykt lag lyng, det hele danner efterhånden en kompakt masse (Himmerland; 44).

Læder kan garves med træets bark og blade (6); tørrede blade er bedre end hø og halm til madrasstopning (45), de blev røget af drenge og under første verdenskrig brugt til at drøje tobakken (Sundeved; 46), endvidere benyttet som gødning i mistbænke (6).

Trækullene af topender og knastet ved bruges o. 1900 af gørtlere, kobbersmede, guldsmede, blikkenslagere o.a., på jernstøberier, spritfabrikker og svineslagterier (til at gløde brændejern i) (28). – I mange fyrtøj ligger »tønder« af tørt, forrådneth bøgetræ, trøske (47).

Labyrint-anlæg af klippede bøgéhække er meget yndede i barok havekunst og findes i adskillige herregårdsparker, således ved Villestrup og Egeskov (48). Klippede bøgéhække er almindelige om haver på SFyn.

Bog og bogskaller kan trædes på snor til hals- og håndledskæder (49).

Træskomænd på NVFyn har en bifortjeneste ved

at røge flæsk med bøgespån (1915; 50); det bedste er blodbøgens ved, dets udsivende saft skal give røgede fisk en særlig velsmag (NVFyn; 51).

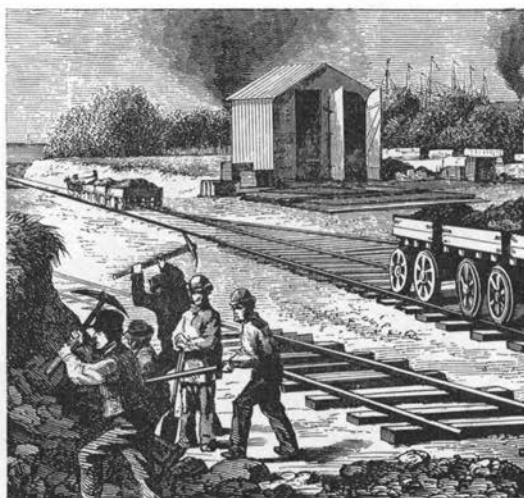
Bøgeveddets aske indeholder betydelige kvanta potaske (kaliumkarbonat), der anvendes til opblødning af vasketøj (52). Forhen samlede man omhyggeligt asken fra husets fyrsteder og havde altid en tønde eller bønne stående dermed, før soda kom i handelen blev bøgeasken almindelig brugt til vask – det hed at *bøge*, *byge* eller *æske* tøjet (53). I østjyske skovegne har fattigfolk medio 1800-t nogen fortjeneste af at brænde gamle hule bøge og lidt trøskede stubbe til *sinner* (vaskepulver), der sælges for en rigsdaler lispundet = 8 kg (54). Husmandskoner går omkring og sælger den bøgeaske, de efterhånden har samlet sammen (NSjælland; 20). Nogle husmødre indkøber først asken i vand, andre hælder blot kogende vand på tøj og aske, atter andre lægger asken i en pose i kedlen eller sætter dagen før tøjet i bøgeluden (55), sine steder tilsættes lidt sæbe. Stampemøllen til Carlsfeldt ved Stubbe-købing, der valker vadmæl for omegnen, bruger udelukkende bøgeaske som rensemiddel (56). – Efter 1900 bliver denne askelud endnu anvendt i enkelte hjem, en gårdmand sælger »vaskepulveret« i Nykøbing F. (57), under de to verdenskrige benytter man det atter i større udstrækning, 1941 anbefales bøgeasken som kogelud til storvask, iblødsætning, blødgøring af »hårdt« vand og til opvask (58).

Da der bliver knaphed på bøgeaske under Københavns belejring 1659, må fisken udblødes foruden (59). På Lolland udvandes bergfisk (klipfisk) i koldstøbt lud af bøgeaske (60).

Blår og hørgarn koges i lud af bøgeaske og hænges til blegning (61). Den sigtede aske tjener til skuring af træværk, gryder, metalpudsning; man gnider knive og gafler på et slibebræt med asken (62).

Bøgeaske kogt med kartofler giver en vognsmørelse (Langeland; 63). – Asken af bøg og birk gør surt øl drikkeligt, holder øllet frisk (64). I Slesvig-Holsten farves smør med lud af bøgeaske (65).

Der kan vaskes med askeluden for kvægets lus (66), som værn strør man jule- og nytårsaften asken på kvæget (NSjælland; 67). Den fordriver

Anlæg af Bandholm-Maribo-banen, der blev åbnet i 1869. Hele det danske træsvelforbrug dækkes af indenlandsk bøg.

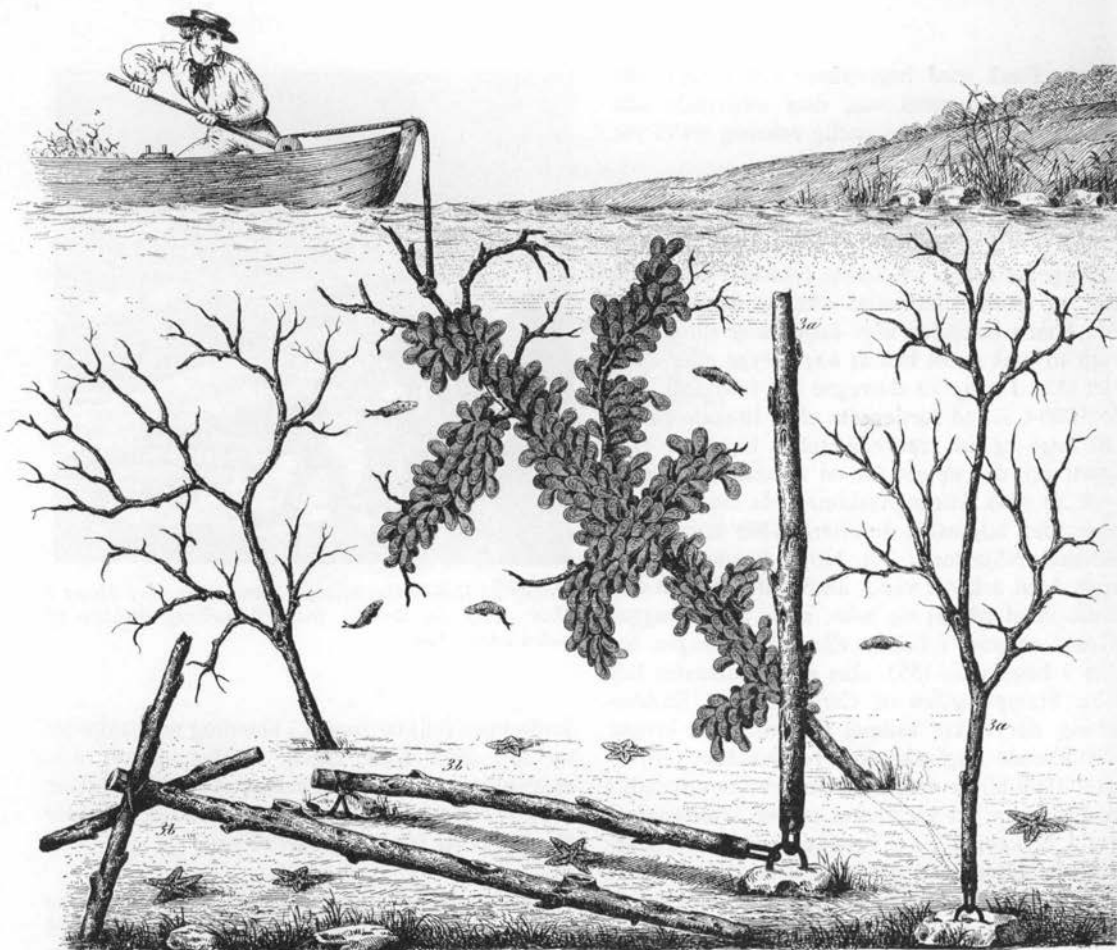
jordlopper (68) og snegle i blanding med salpeter og salt (69). Kød, flæsk, skinker, pølser o.a. madvarer er i bøgeaske beskyttet mod maddiker (70). – Nyløvede kviste stillet i kostalden holder fluerne borte fra kvæget (NVFyn; 71).

Arealmæssigt er bøgen ikke længere det danske nationaltræ. Med 84.000 ha (1965) udgør den 15 pct. af skovarealet mod ca. 50 pct. i 1890, mens rødgranen optager mere end en tredjedel. I hugståret 1922–23 blev fældet ca. 630.000 kubikmeter, deraf 150.000 m³ gavntre (72), 1961–62 var tallene henholdsvis 554.600 m³ og 374.500 m³. Omkring 1875 brugte København og provinsbyerne ca. 200.000 m³ bøg til opvarmning; 1961–62 180.000 m³. Anvendelsen fordelte sig o. 1890 og 1930 således i procenter (39):

Træsko og tøffelbunde	52	2
vogne	22	3
bødkerindustrien	12	40
møbler	6	10
redskaber, værktøj	5	20
skibsbygning	1	5
andre industrier	2	20

Danske bøgetræsdritter er blevet standardemballage for de fleste smørekseporterende lande; allerede o. 1900 udførte vi drittelmateriale til Rusland, 1924–25 var produktionen oppe på 800.000 stk., 1938 brugte mejerierne årlig over 3 millioner dritler fremstillet af ca. 40 stavfabrikker (39), nu (1967) mellem 800.000 og

Overfor: En torvedag i Viborg. Maleri af Martinus Rørbye, 1831. Der sælges bøgekvas, og træskohandlerens varer er sikkert også af bøg.

Til dyrkning af blåmuslinger nedsættes bøgegrene på lavt vand. Stik fra W. F. G. Heins: *Om Muslingefangst*, København 1856.

900.000 stk. Der er også et betydeligt forbrug af bøg (årlig ca. 15.000 m³) til fustager for margarine, slagteriaffald, fedt; til vogne, karosserier, redskaber, børster, møbler anvendtes 1938 ca. 20.000 m³. De danske Statsbaner dækker hele træsvelforbruget med indenlandsk bøg. Kasser af bøgetræ er eksporteret til Østens teavlere; veddet anvendes til ispinde (giver ikke afsmag), som sælges til bl.a. Ægypten, endvidere tøjklammer af bøg til Sydamerika, ski til Norge, bøssekolber til England (1952: 200.000) (73). Årsforbruget af tøjklammer var før Anden Verdenskrig ca. 72 millioner stk. svarende til hundrede store jernbanevognladninger bøgekævlér. Bøg forarbejdes i øvrigt til møbler, parketstave (en enkelt fabrik fremstillede i 1950'erne på et år sammenlagt ca. 130 tdr. land gulvareal), køkkenborde, finér (hovedparten af de bedste ved-

kvaliteter), spånplader, planker, bundgarnspæle, skibskøle, spanter, legetøj, pressetræ, værktøjskafter, høvle m.m., tungesparteler, børster, klædebøjler, stokke, skohæle og -læster, tændstik-(inder-)æsker (1948: 1500 m³), slikpinde, skeer, bærepinde, tandstikkere, trommestikker, drejede genstande, spækbrætter, vævskytteler, dampbøjede stave til wienerstole, affaldstræ til papir (cellulose), store mængder af de dårligste kvaliteter til brændsel.

De ranke stammer bli'r slanke planker, · som ejer bøgenes seje kraft – · bli'r lyse klangfulde blanke klodser, · som dufter saligt af bøgesaft. De lyse bøger bli'r hændigt håndværk · til lydigt legetøj for de små. · Som gode ting og som barneglæder · skal bøgestammerne genopstå. *Piet Hein* (74).

Under 2. verdenskrig blev fra vore bøgeskove

hentet ca. 36 millioner hektoliter generatorbrænde; træmel af bøg gik til fremstilling af kanel- og pebererstatning, anvendtes ved bakelitfabrikationen og af bagere til at strø på ovnpladerne (74).

LITTERATUR: (1) 495 11,1966,190f; (1a) 996 1953, 14; (2) 194 3,195; 398 1806,850; (3) 228e 1,238; (4) 792 4,83; (5) 194 7,1804, 179; 418 120(o.1855); (6) 398 1806,850 og 1821, 966; (7) 342 1914,84; 328c 44f; 996 1953,15,18f (8) 546 26,1938,6 og 30,1942, 66; (9) 1014 27,1934,11; 418 121; (10) 996 1914, 63; (11) 418 131f; (12) 347b 22; (13) 57b 2,1806, 794; (14) 519 111; (15) 378 2,1910,107; 278 1,1928, 184; (16) 418 32,55,89; (17) 136d 311; (18) 332c 95; (19) 1012 1929,34; (20) 941f 121,144,148; (21) 228e 3,881; (22) 941 40,44,135; (23) 699 92; (24) 488f 3,14; 1010 15,1927,89; (25) 57b 2,1806,794; (26) 921 12,1900,68; (27) 245 1889,25,34f; (28) 145 1899,333f; (29) 512 1888,656f; (29a) Folk og kultur

1973, 5-30; (30) 667 3,1802, 85-90; 653 2,2,6; 854 13,1944,6ff; 996 11,1946, 146f; (31) 1014 8,1915,85-104; (32) 812 1843,682ff; (33) 245 2,1889,84; 3,1890, 86f; 147 372; (34) 653 2,1,1803,1-7; (35) 245 2,1889, 14,17ff; (38) 189 4,1820,389; (39) 245 2,1889, 98; 147 182,205f,208f,239f,358ff,363,366,375f,388,402; 2,98; (36) 252 20,1957-58,161ff; (37) 996 1953,11- (40) 924, 1,1798,13f; 514 1839,190; 794 4,5,218 (Gylling o. 1875); 278 1928,186; (41) 622b 1916,28; (42) 934 2025; (43) 924 1,13f; 514 1839,190f; (44) 378 22,1930,10; (45) 451b 94; 398 1806,850; (46) 634 12022; (47) 951 1796,32; 342 21,1927,101 (o. 1850); (48) 398 1806,850; 155 85,108f, 118; (49) 436 2,18,23; (50) 159 1915,177; (51) 107 1946,1951; (52) 599b 1,207; (53) 496 1940-41,106,112f; 228e 3,1155; (54) 812 1843,678; 488f 5,1893,11; 228e 3,208; 145 280; (55) 488f 3,9; 228e tb.18 (VSlesv.); 634 12456 (Sønderj.); 297c 82; 760 157; 339 226; 865 82; 549 57; (56) 756 1815,11; (57) 995 59; (58) Hjemmets Almanak 1919; 790 1,1941,251; (59) 815 1,1874,116;

Påfyldning af generatorbrændsel under anden verdenskrig. Frihedsmuseet.

